

Rapport från förstudie om Nedre Dalälvens förutsättningar för att bli ett Biosfärområde

Nedre Dalälven 2006-01-04

Nedre Dalälvens Intresseförening

Kalle Hedin, Mauritz Lewenhaupt

Innehållsförteckning

	Förord
1	Beskrivning av Nedre Dalälvsområdet
1.1	Inledning
1.2	Områdets natur, kultur och samhällsutveckling
1.2.1	Områdets naturgeografi och status i svensk naturvård.
1.2.1	Områdets natur
1.2.3	Områdets historia och samhällsutveckling från dåtid till nutid
2	Nedre Dalälvsarbetet (NeDa)
3	LEADER+ Nedre Dalälven
4	Biosfärområde Nedre Dalälven
4.1	Vad är Biosfärområden
4.1.1	Biosfärområdets syfte och utformning
5.1	Förstudie om Nedre Dalälvens förutsättningar för att bli ett Biosfärområde
5.1.1	Bakgrund till förstudien
5.1.2	Syfte
5.1.3	Metod/Avgränsning
6	Resultat av förstudien
6.1	Geografisk avgränsning
6.2	Mötesverksamhet, information och förankring
6.2.1	Förankring i kommunerna
6.3	Huvudmotiv för att bilda ett biosfärområde i Nedre Dalälven
7	Det fortsatta arbetet för att bli biosfärområde
7.1	Ställningstagande från NeDa och Leader
7.2	Vad skall göras i kandidatarbetet?
8	Underlag för finansiering
9	Käll- och litteraturförteckning

Förteckning över bilagor

Bevarandeplan för Natura 2000-område, Färnebofjärden syd, Färnebofjärden, Färnebofjärden NordVäst	<i>Bilaga 1</i>
Färnebofjärden, en förteckning över fåglarna i nationalparken med omgivningar, 1999	<i>Bilaga 2</i>
Fiskeguide Nedre Dalälven	<i>Bilaga 3</i>
Mapp till fiskeguide, illustrationer	<i>Bilaga 4</i>
Antal fiskedagar i Nedre Dalälven 2005	<i>Bilaga 5</i>
NeDa:s styrelse	<i>Bilaga 6</i>
Mötesverksamheten i biosfärarybetet	<i>Bilaga 7</i>
Leaderprojekt Nedre Dalälven	<i>Bilaga 8</i>
Geografisk avgränsning, diskussionsunderlag	<i>Bilaga 9</i>
Kommunala beslut	<i>Bilaga 10</i>
Käll- och litteraturförteckning	<i>Bilaga 11</i>

Förord

Det innebär ett omfattande arbete att lägga en stabil grund för en ansökan om att bli Biosfärområdeskandidat. Den första fasen av arbetet har drivits som ett projekt/förstudie inom ramen för LEADER+ Nedre Dalälven och avslutades i och med utgången av år 2005. För den grundläggande offentliga medfinansieringen av LEADER+ Nedre Dalälven svarar de berörda kommunerna, länsstyrelserna och andra regionala organ. Därutöver har de berörda länsstyrelserna i Uppsala, Västmanlands, Dalarnas och Gävleborgs län bidragit med extra finansiering till förstudien om förutsättningar för att kunna bli ett Biosfärområde.

Uppgiften har i denna fas varit att ta reda på huruvida de grundläggande förutsättningarna finns för att Nedre Dalälven skulle kunna ansöka om att bilda ett Biosfärområde. Gensvaret från de berörda kommunerna och andra berörda i sammanhanget har visat att dessa grundläggande förutsättningar finns, bl.a. genom vilja från kommunerna att medverka såväl finansiellt som med andra resurser i en andra etapp med målet att bli ett biosfärområde. Styrelsen för Nedre Dalälvens Intresseförening har likaså ställt sig bakom en fortsättning av arbetet med Nedre Dalälvens Intresseförening som samordnare av arbetet. Även LEADER+ Nedre Dalälven ser mycket positivt på en fortsättning i en etapp 2 och har beslutat om medfinansiering i en etapp 2 under förutsättning av att erforderlig offentlig medfinansiering erhålls.

Den etapp 2 som nu vidtar 2006 - 2007 kommer inledningsvis att utgöras av ett breddat och fördjupat informations- och förankringsarbete. Successivt övergår arbetet i etapp 2 till ett mer konkret arbete med att fylla biosfärområdet med ett materiellt innehåll. Målet är att vid utgången av år 2007 ha en färdig ansökan om att bli biosfärområde.

Hittillsvarande arbete har främst handlat om att informera om och att förankra biosfärtanken hos berörda offentliga organ i form av fyra länsstyrelser och nio kommuner samt hos sakägarna i form av markägare. Därtill finns en lång rad organisationer som vi räknar med ska engagera sig i verksamheten. Inom Leader är en av hörnpelarna underifrånperspektivet, i likhet med vad som gäller biosfärtanken. Inom LEADER+ Nedre Dalälven finns över 100 verksamheter som beviljats ekonomiskt stöd till utvecklingsinsatser, varav många kan komma att få stor betydelse i det fortsatta arbetet.

Med hänsyn till underifrånperspektivet har vi från projektledningens sida inte velat presentera färdiga lösningar och förslag, t.ex. en mer exakt avgränsning av området. Nu vidtar på allvar en process med många berörda för att få fram ställningstagandet i sådana avseenden.

Kalle Hedin
Nedre Dalälvens Intresseförening.

1 Beskrivning av Nedre Dalälvsområdet

1.1 Inledning

Nedre Dalälvsområdet sträcker sig längs de drygt 15 nedersta milerna av Dalälven. Älven är den faktor som framför allt förenar området naturgeografiskt, kulturellt och historiskt. Såväl kulturellt som naturgeografiskt har älven genom historien påverkat ett betydande omland, som oftast sträcker sig milstals från själva älven. I en cirkel i områdets ytterkanter ligger större och mindre tätorter. Innanför dessa tätorter är området en glesbygd som består av byar och några små samhällen med som mest ca 2 000 invånare. Historiskt har många av orterna inne i området haft en stor betydelse även för omkringliggande större samhällen. Nedre Dalälvsområdet berör utkanter av fyra landskap och fyra län och området i sin helhet kan betraktas som landskapet mellan landskapen.

Området är unikt genom de mycket höga natur- och kulturmiljövärden som skapats av bl.a. älven och att området utgör en gränzson mellan nordligt och sydligt i nordeuropeisk natur. En bidragande orsak till de höga naturvärdena är också att stora delar av området är mycket glest befolkat och att fritidsbebyggelse och turistanläggningar tillkommit på ett för naturen skonsamt sätt. Regering och riksdag har i Miljöbalken gett uttryck för detta genom att utpeka Nedre Dalälven som ett område där turismens och friluftslivets intressen särskilt skall beaktas. Dessutom har man med hänsyn till natur- och kulturvärdena, bestämt att vattenkraftutbyggnad inte får ske i stora delar av Nedre Dalälvsområdet. Särskilt de älvnära markerna är i mycket stor utsträckning avsatta som naturreservat eller Natura 2000-områden. Vissa områden ingår i den internationella CW-konventionen/Ramsar (Conventions on Wetlands) och en central del i området är Färnebofjärdens nationalpark.

Till områdets positiva förutsättningar för bl.a. turism, företagsetableringar och inflyttning hör också det centrala och strategiska läget. Mer än en tredjedel av Sveriges befolkning, inklusive Storstockholm, når området inom två timmars bil- eller tågresa. Ännu närmare, på ca 1 timmes resa, ligger Arlanda flygplats.

Skogs- och jordbruksnäringen har en framtida nyckelroll i utvecklingen på väsentliga områden, bl.a. ifråga om energiförsörjningen, förnyelsebara skogsprodukter för kretsloppssamhället, livsmedelsförsörjningen och landsbygdsturismen. Jordbrukets möjligheter att upprätthålla ett öppet, levande kulturlandskap är av avgörande betydelse för områdets attraktivitet, för befolkningens livskvalitet, inflyttning och turism samt för att bibehålla den biologiska mångfalden.

Det finns även problem i området. De inre delarna är en utpräglad glesbygd med de problem som det medför. Näringslivet i omkringliggande orter upprätthålls ofta av stål- och skogsnäring samt lokalt även av vattenkraftsanläggningarna. Dessa dominerande näringar har en mycket stor betydelse för regionen. Liksom i annan industriell verksamhet, pågår fortlöpande nödvändig produktionsutveckling, som medför att antalet arbetstillfällen minskar.

Utflyttningen från Nedre Dalälvs kommunerna var under de senare decennierna av 1900-talet betydande med minskade skatteintäkter som följd. Under de senaste åren har trenden vänt och området har ett positivt flyttningsnetto. Särskilt tydlig är det positiva flyttningsnettot i Nedre Dalälven landsbygd.

1.2 Områdets natur, kultur och samhällsutveckling

Från historisk, etnologisk och kulturhistorisk utgångspunkt kan området i sin helhet betraktas som landskapet mellan landskapen. Detta synsätt har framförts av kulturvetarna Tord Andersson och Volter Ehn. Tord Andersson är bygdens egen son och författare till en rad kulturhistoriska böcker, avhandlingar och artiklar om Nedre Dalälvsområdet. Volter Ehn var etnolog, fil dr och expert på Upplands bondekultur.

Även från naturgeografisk synpunkt utgör området ett sammanhållet landskap, som dessutom är unikt i ordets rätta bemärkelse. Detta är omfattande dokumenterat i svensk fysisk planering och naturvård samt har gett området en stark ställning i lagstiftningen, bland annat 4:e kapitlet i Miljöbalken. Detta synsätt avspeglas i nedanstående historiska och naturgeografiska beskrivning.

1.2.1 Områdets naturgeografi och status i svensk naturvård.

Området utgörs till övervägande del av ett av landets största slättlandskap, som sträcker sig från sydöstra Dalarna, södra Gästrikland, nordöstra Västmanland och norra Uppland. Ett slättlandskap som går från Gästrik- och Upplandskusten i nordöst till Mälardalen i sydväst. Hela detta område har, med undantag av några bergstoppar, efter istiden varit beläget under havsytan. Detta slättlandskap är till övervägande del skogbevuxet med särskilt i det älvnära området betydande inslag av våtmarker.

Men här finner man också öppna kulturlandskap - främst i det älvnära landskapet. I gränzonerna mellan det öppna landskapet och det skogbevuxna finner man ett inbjudande småskaligt odlingslandskap. Ett omfattande öppet odlingslandskap sträcker sig i områdets västra del längs älven och utanför området vidare via Tunaslätten långt upp i Dalarna. Slättlandskapet gränsar i den västra delen till vågig bergkullterräng och just här har norrlandsterrängen sin sydligaste utpost. I denna del finner man berg som ligger över högsta kustlinjen. Genom hela området i ost- västlig riktning går ett mäktigt malmbälte som fått stor betydelse för hela områdets historia och kultur.

I mitten av området går älven, vilken är mycket av en gemensam nämnare för naturen, liksom för kulturmiljön och historien. I sin övre del i området följer älven ett tidigare lopp i Dalarnas bergkulleterräng och har karaktär av en samlad klassisk norrländsk storälv.

Från Avesta faller älven ned på det vidsträckta slättlandskapet och sträcker sig 120 km genom detta landskap till sitt utlopp i Bottenhavet. Mötet mellan dessa landskapstyper är en av orsakerna till att älven kort efter istiden bröt sig en ny väg åt nordost. Älven bröt sig sålunda igenom den mäktiga Badelundaåsen i södra delen av Avestas nuvarande tätortsbebyggelse.

Älven breder därefter på sin väg mot havet ut sig i en serie stora grunda, flikiga och öriska sjöar (fjärdar) åtskilda av korta, ofta flergrenade forssträckor. På grund av älvens ost- västliga riktning samt nämnda topografiska, landskapsmässiga och klimatiska faktorer, utgör Nedre Dalälvsområdet den naturliga norrlandsgränsen, som på 1700-talet döptes till *Limes Norrlandicus*.

Just här möts Norrlands väldiga barrskogsbälte (taigan) och de mellaneuropeiska och högboreala floraprovinserna och därmed den mellaneuropeiska lövskogsregionen. I området

kan man därför finna samtliga spontant förekommande ädellövträd utom bok. Norr om denna gräns finner man i området de mer nordsvenska ravinsystemen, där området kan ståta med ett av landets mäktigaste i form av Säterdalen.

Naturkvalitéerna är mycket höga. Kort sammanfattat kan konstateras att inget område i Skandinavien torde ha så många arter av ryggradsdjur (fåglar, fiskar och däggdjur) som Nedre Dalälven.

Området har rönt stor uppmärksamhet i svensk och internationell fysisk planering och naturvårdslagstiftning. Den större delen av älvsträckan med omland är skyddad enligt Miljöbalkens 4:e kapitel. Längs älven är de älvnära markerna i mycket stor utsträckning avsatta som naturreservat. Älvområdet med sjön Hovran i centrum i södra Dalarna och längre nerströms liggande områden ingår i den internationella CW konventionen/Ramsar (Convention on Wetlands).

Svensk naturvård är ung. Under förra halvan av 1900-talet var intresset främst knutet till några få objekt där de stora lappländska nationalparkerna Sarek, Stora Sjöfallet och Abisko intog en särställning. Begreppet Nedre Dalälven fanns inte, men i den entomologiska och ornitologiska litteraturen hänvisades ofta till observationer i Nedre Dalälven.

Officiellt skulle det dröja till 1973 innan området på allvar uppmärksammades, då ”Vildmarksområdena vid *Limes Norrlandicus* vid Nedre Dalälven” av Nordiska rådet angavs som ett av elva svenska objekt av gemensamt nordiskt naturvårdsintresse. Därmed startade en utveckling som innebär att en lång rad naturreservat bildats och alltjämt tillkommer längs älven.

År 1975 utvaldes Nedre Dalälven som ett av landets viktigaste 25 rekreationsområden i landet, d.v.s. ett s.k. primärt rekreationsområde.

År 1987 bekräftades åter Nedre Dalälvens stora betydelse i sammanhanget då naturresurslagen trädde i kraft, sedan 1999 i Miljöbalkens 4:e kapitel. Nedre Dalälven utpekades där som riksintresse med hänsyn till de samlade natur- och kulturvärdena. Det är ett av 24 områden där den rörliga turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen särskilt skall beaktas (4 kap. 2§). Enligt 4 kap. 6 § får vattenkraft samt vattenreglering eller vattenöverledning för kraftändamål inte utföras nedströms Näs Bruk.

En central del av området blev avsatt som Färnebofjärdens Nationalpark, invigd av kung Carl XVI Gustav i september 1998. Nationalparken representerar och befäster Nedre Dalälvens höga naturvärden. Utöver det skydd som den innebär, är nationalparksstatusen även betydelsefull för att attrahera besökare från när och fjärran. Detta tas till vara av lokala entreprenörer, ideella föreningar och offentliga organ för en positiv utveckling i olika avseenden.

Inom det område som ingår i diskussionsunderlaget för ett kommande Biosfärområde, enl. p. 6.1 nedan, finns ett 30-tal naturreservat. Flertalet och framför allt de större ligger i anslutning till älven och dess fjärdar. Längst i väster ligger naturreservatet Bispbergs klack och det nybildade Säterdalen. En rad större reservat ligger i direkt anslutning till nationalparken, såsom bl.a. de tidiga reservaten Gysinge och Östa samt senare tillkomna Ista, Hedesundafjärden (i U län). Ytterligare reservat under bildande, som an knyter till dessa är Hedesundafjärden (i X län) på drygt 600 ha samt ca 5 km nedströms Bramsfjärdens

naturreservat (i X län) på över 1 800 ha. Ytterligare nedströms/österut i anslutning till älven ligger de större reservaten Bredforsen, Spjutholmen och Båtfors. Längst i öster vid havet ligger reservatet Billudden.

Utöver nationalparks- och naturreservatsavsättningarna bör särskilt uppmärksammas det omfattande området i Hedemora kommun som sträcker sig ca 25 km längs älven med omland från sjön Hovran och som ingår i CW konventionen/Ramsar (Convention on Wetlands). Älven omges här av stora sedimentslätter med en serie lagunsjöar som står i nära förbindelse med älven.

1.2.2 Områdets natur

Nedre Dalälven har blivit en symbol för den biologiska norrlandsgränsen, *Limes Norrlandicus*. Den topografiska olikheten mellan södra Svealands lågland och höjderna i Bergslagen och södra Norrland motsvarar olikheterna i flora och fauna, men just inom övergångszonen vid älven överlappar många växt – och djurarters utbredningsområden varandra. Här förenas nordliga och sydliga biotoper till en sällan skådad biologisk mångfald. Nedre Dalälvens ostligaste delar är flacka och stora markytor sätts under vatten främst vid vårfloden men även vid långa regnperioder. Översvämningarna och läget vid den biologiska norrlandsgränsen har givit upphov till säregna vegetationstyper. Naturliga älvängar, strandskogar, av asp samt gamla barrskogar och bestånd med ek och lind bildar en mosaik. Floran och faunan är rik med inslag av både nordliga och sydliga arter. Särskilt fågelfaunan är uppmärksammas med ett stort antal skogs- och våtmarksarter, bl.a. samtliga av landets hackspettar samt många ugglor. Den biologiska norrlandsgränsen, *Limes Norrlandicus*, har naturligtvis ingen exakt avgränsning. Oftast är det älvsområdet från Avesta till havet som sammankopplas med *Limes Norrlandicus*. Men även området uppströms Avesta ingår delvis i denna övergångszon.

Området är i biologiska sammanhang väl dokumenterat och beskrivet. Genom främst tillkomsten av Färnebofjärdens nationalpark men även de många naturreservaten fortsätter dokumentation och forskning fortlöpande.

Att beskriva områdets natur kan ske på olika sätt och med olika detaljeringsgrad. Här har valts att göra en relativt kortfattad övergripande beskrivning. I det arbete som för närvarande pågår med bevarandeplanen för de Natura 2000-områden som berör Färnebofjärden har en mer detaljerad beskrivning enligt art- och habitatdirektivet gjorts. Denna beskrivning som primärt gäller nationalparksområdet kan också i många avseenden generaliseras till andra delar av det älvnära området i Nedre Dalälven, **Bilaga 1**.

Skogen

Växtligheten inom Nedre Dalälvsområdet påverkas av en mängd faktorer. Det finns områden som under lång tid inte varit föremål för mänsklig exploatering och uppvisar en urskogs karaktär som är unik i sitt sammanhang. Skogen består av skog i olika åldrar, gamla bestånd av gran, trivial lövskog samt ädellövskog med döda träd som befinner sig i olika nedbrytningsfaser. Näringsrika älvsediment och områdets innehåll av kalk tillsammans med älvens temperaturreglerande effekt medför att växtligheten är ovanligt rik för dessa breddgrader. Här finner vi förutom gran och asp samtliga ädellövträddarter förutom bok. De största urskogsområdena finns på otillgängliga öar i älven. Den vittbereste Thure Palm skrev 1942 ”Knappast någonstades i södra och mellersta Sverige vet jag mig ha sett någon

motsvarighet till den orörda natur som härskar på många av öarna och holmarna omkring Båtfors”.

Eken har länge varit karaktärsträd i Nedre Dalälvsområdet. Ensamma ekar och små ekbestånd finns utmed vissa fastlandsstränder och på öarna. Mycket gamla träd, helst med stormskador och torrgrenar, lutande träd och eklågor karaktäriserar de värdefullaste lokalerna.

Floran

Bland de bäst inventerade områdena inom Nedre Dalälvsområdet är Färnebofjärdens nationalpark. Mycket av uppgifterna är därför hämtade från detta område. Ungefär 270 kärlväxtarter är påträffade, de flesta örter. Här framträder det unika karaktärsdraget för området där nordliga och sydliga arter möts. Bådadera gynnas av de särskilda ekologiska förutsättningar som råder i den breda landskapszon som älvlandskapet bildar vid den biologiska norrlandsgränsen. Här finns arter vid sin nordgräns, bl.a. ask, lind, hassel, knäckepil, darrgräs, svärdsilja, sjöranunkel, stinknäva, fackelblomster och flenört. Några nordliga arter med ungefärlig sydgräns för sammanhängande utbredning är lappvide, gråal, norrlandstarr, ormrot, hjortron och mossviol.

Även när det gäller lavar och vedsvampar uppvisar området en unik mångfald. Vid den inventering som länsstyrelsen i Västmanlands län gjorde 2002 i Färnebofjärdens nationalpark registrerades 700 fynd varav 111 är fynd av rödlistade arter (Länsstyrelsens rapportserie, 2002 nr 9).

Ett annat exempel på artrikedom uppvisar den inventering av mossor som utfördes i Färnebofjärdens nationalpark av länsstyrelsen i Västmanlands län 2005 (Länsstyrelsens rapportserie, 2005 nr 10). Vid denna inventering påträffades 283 arter varav 25 arter är rödlistade. Vissa av dessa är mycket sällsynta.

Älvängarna, kärrmarkerna och myrarna

Betydande arealer av älvens flacka omland utgörs av ängs- och kärrmark. Beroende på karaktär och lokal tradition finns det olika benämning på dessa marker såsom älvängar, raningar, översvämningsskärr, sidvallsängar m.m. Mot högre belägna områden längre från älven får älvängarnas sedimentunderlag allt större inblandning av torvpartiklar och ängen övergår i kärr.

Ängsvegetationen består av ett antal kärrväxter, där antalet ökar med avståndet från stranden. Karaktärväxter bland gräsen är grenrör, blåtåtel, gråstarr, kärrgröe m fl., och bland örterna vattenklöver, videört, kråklöver, ältranunkel, vattenmåra, kabbeleka, kärrsilja, fackelblomster, svampviol m.fl. Bottenskiktet består av brunmossor. I strandzonen växer ofta sjöfräken.

Kärrens vegetation är artfattigare. Bottenskiktet utgörs av vitmossor och bladmossor, medan pors, rosling, ängsull och olika starrarter dominerar den synliga vegetationen.

Nedre Dalälvsområdet innehåller också flera betydande myrkomplex. De kan vara öppna, glest eller tätt beskogade med tall. Många torrakor förstärker intrycket av orördhet och vildmark. Den vitmossetäckta marken intas i myrskogen av risvegetation, i allmänhet dominerad av högvuxen skvattram och odon. På öppet mosseplan är rismattorna vanligen uppsplittrad i öar.

Fågellivet

De viktigaste orsakerna till den rika fågelfauna i Nedre Dalälvsområdet är, den omfattande förekomsten och blandningen av för fågelfaunan intressanta skogs-, våtmarks-, vattenbiotoper samt geografiska och klimatiska förutsättningar som rastlokal. Områdets många biotoper och biotopblandningar är av utomordentligt värde för fågelfaunan. De mest intressanta faktorerna för ett rikt fågelliv utan rangordning är, forsar och strömmande vatten, fjärdar med öar, holmar och skär, grunda näringsrika vatten, sumpskogar, mossar, kärr, älvängar, äldre barr- och blandskogar, äldre lövskogar samt en småbruten och öppen kulturbygd.

Nedre Dalälvens karaktärsfågel är fiskgjusen som här sannolikt finns i sin tätaste population i landet. Området är unikt när det gäller häckande arter av ugglor och hackspettar.

Hackspettarna har framförallt gynnats av den rikliga tillgången på bo- och näringsträd, främst döda eller döende lövträd. Samtliga är bofasta arter och av dessa är spillkråka, gröngöling och större hackspett mycket allmänna. Mindre och tretåig hackspett har minskat sedan 1970-talet. Gråspetten observeras allt mer, främst i eller i anslutning till barrskogen. Även den vitryggiga hackspetten har varit karaktärsfågel och för bara några årtionden sedan hade den här sitt kanske starkaste fäste i landet. Under de senaste 15 åren har den drastiskt minskat i antal och förekommer nu i bara några enstaka exemplar.

Även ugglor visar här osedvanligt stora populationer. Slagugglan har här sin tätast kända population i landet. Arten häckar här förutom i traditionella skorstenstubbar av tall och asp, också på flera platser i ihåliga ekar. Förutom en rik tillgång på boplatser har det mosaikbetonade landskapet gynnats slagugglan. Förutom slagugglan finns pärluggla, sparvuggla, hornuggla och kattuggla i goda stammar.

Området innehåller mycket fiskrika och lättfiskade vatten. Detta har förutom fiskgjusen även gynnats havsörn, som återkommit som häckfågel i området sedan 1987 efter nästan 25 års bortovaro. Idag finns havsörnen efter i stort sett hela älvsträckan som berör tilltänkt Biosfärområde. Ormvråk, sparvhök och duvhök häckar i området. Lärkfalk och bivråk är närmast att betrakta som karaktärsfåglar i området.

Skogs- och våtmarksfåglar med osedvanlig god förekomst är också häger, järpe, orre, tjäder, trana, grönbena, gärdsmyg, härmsångare, mindre flugsnappare, stjärtmes, korp och bergfink. Vattenbundna arter är talrika i ett landskap av forsar, fjärdar, holmar och skär. Storlom, kanadagås, kricka, gräsand, knipa, storkrake, fiskmås, gråtrut och fisktärna häckar allmänt. Skäggdopping, knölsvan, grågås, småskrake, skrattnås och havstrut häckar också i området.

I fågelartsammanställning upprättad 1999 av Stig Holmstedt finns 229 arter förtecknade som setts i Färnebofjärdens nationalpark och dess omgivning: Artsammanställningen visar graden av förekomst och häckning, **Bilaga 2**.

Övrigt djurliv

Tillgången på älg, rådjur, hare, räv och mård är god. Sedan 1980-talets slut har bävern etablerat sig i området och har i dag en kraftig stam. Skogslämmel förekommer. Lodjuren är väl etablerade i området. Under den senaste 10-årsperioden har lodjurstammen här varit en av landets starkaste. Senaste året har dock en kraftig minskning skett, sannolikt p.g.a. av minskad tillgång på rådjur. Björnobservationer förekommer allt oftare. En färsk björninventering visar att det finns drygt 10 individer i Södra Dalarna. Därtill finns individer i både norra Västmanland, södra Gästrikland och sannolikt i norra Uppland. Varg rör sig i och kring området till och från. Utter har återigen börjat observeras i området, även om det ännu så

länge enbart rör sig om ett fåtal individer. De rödlistade fladdermusarterna, dammfladdermus och stor fladdermus har observerats.

Alla vanliga groddjur finns inom området samt även stor och liten vattensalamander. Bland kräldjuren finns huggorm, vattensnok, skogsödlå och kopparödlå. God näringstillgång, bra syrehalt och lämpligt pH-värde är kännetecknande för vattenområdet och ger förutsättningar för en god vattenfauna, liksom de varierande biotoperna. Trånga passager med hårt strömmande vatten – grunda, breda och därefter lugnflytande strömmar – mosaiker av småströmmar – stora öppna vattenytor, ömsom grunda, både med och utan vass, ömsom med djupbottnar och djuphålor. I särskilt de mer uppströms liggande delarna finns å- och sjösystem som ansluter till älven. Alla dessa faktorer gör att detta vattensystem innehåller ett av landets mest artrika fiskbestånd, i synnerhet på dessa breddgrader, med ett 30-tal arter. I naturliga bestånd finns sålunda bl.a. abborre, björkna, braxen, gös, gädda, gärs, id, lake, löja, mört, nejonöga, nors, ruda, sarv, sik, siklöja, stensimpa, småspigg, stäm, sutare, ål och öring. Den rödlista aspen finns i litet bestånd. Lax och havsöring liksom vimma finns i betydande mängd upp till nedersta vandringshindret i Älvkarleby. Stödutsättningar sker av öring och i vissa delar av gös. Bifogas fiskeguide Nedre Dalälven, **Bilaga 3**. Mapp med illustrationer och beskrivningar, **Bilaga 4**.

Flodkraften finns i några få tillrinnande vatten och sällsynt i isolerade, små bestånd i huvudälven.

Insektslivet

När det gäller insekter är Nedre Dalälvsområdet mest känt för sin myggförekomst. De översvämmade strandängarna är högproduktiva häckningsplatser för stickmyggor, speciellt där vegetationen förändras mot sumpskog. Där sådan mark täcks av tillfälliga vattensamlingar kan ofantliga mängder stickmyggor bli flygfärdiga. En av de 50-60 arter av stickmyggor som förekommer i Sverige, *Aedes rossicus*, har sin huvudsakliga utbredning i Nedre Dalälvsområdet. Myggförekomsten kan nog betraktas som den största i Sverige

De vedlevande arterna hör till de bäst inventerade insekterna. Samma förutsättningar som råder för lavar och svamp gäller också insekter. Ett 70-tal rödlistade arter är påträffade. Förmodligen finns det många flera som kommer att anträffas vid ytterligare inventeringar. Det största antalet trädinsekter lever i vedens splint, eller mellan splinten och barken. Trädslag har ofta betydelse för art- och individrikedom, liksom trädets dimension och lutning. Vedens konsistens är alltid utslagsgivande. Många arter utvecklas i färsk, nyligen död ved, såsom yxbaggen, medan andra vill ha murken ved, exempelvis den violettblandade långhalsknäpparen. I asparken lever exempelvis aspbarkborren. Cinnoberberbagge och båtforslöpare är två andra arter som lever under barken på döda lövträd. Rödbrun rötved av gran och ek är bland de viktigaste biotoperna för flera arter. Likaså är vitrötad ek, björk, asp och al värdefulla rötveder för insekter.

Savflöden är starkt lockande för många insekter, särskilt flöden från ek, björk och asp. Några insekter tycks uteslutande uppträda i denna biotop. Talrika arter är bundna till tickor och resupinata svampar. Så kallade ”myrmekofila skalbaggar”, d.v.s. skalbaggar som lever tillsammans med vissa myror är en viktig komponent i träsubstratet.

Insekter som lever i fåglars bon är vanligen knutna till vissa fågelarter eller släkten. Flera mycket sällsynta skalbaggar lever i den fuktiga, ofta rödsaftiga förmultnande veden under bona.

De många rödlistade och sällsynta vedinsekterna som hittills påträffats är i sig av mycket stort naturvärde, men är också ett bevis för skogsbiotopernas framträdande naturkvaliteter i vidare bemärkelse, med dess mångfald av småbiotoper och substrat. Cinnoberbagge, svartoxe, hårig taggbock och liten timmerman, alla akut hotade i landet (hotkategori 1), samt stor mörkbagge, alpraktbagge, aspbarkborre och ett tiotal andra arter som saknar svenska namn (hotkategori 2) bekräftar bevarandevärdet.

Området har en relativt rik landmolluskfauna. Vid inventeringar åren 1950 och 1996 påträffades 36 arter landsnäckor och 7 snigelarter.

1.2.3 Områdets historia och samhällsutveckling från dåtid till nutid

För 9 700 - 9 600 år sedan drog sig inlandsisen tillbaka från området. Efter istiden täcktes området av Yoldiahavet och senare av Ancylussjön. När Litorinahavet bildades för cirka 6 000 år sedan utgjordes större delen av området av en havsvik, där inledningsvis endast de högsta bergen stack upp som öar. Större delen av området är beläget under högsta kustlinjen och förutsättningarna för de första människorna i området har därigenom förändrats i takt med landhöjningen och att havsviken drog sig tillbaka.

De första människorna bosatte sig vid den grunda och flikiga havsviken av Litorinahavet. Delar av området var förhållandevis intensivt utnyttjat under stenåldern, (cirka 5 000 – 3 000 f. Kr.) vilket kan avläsas av anmärkningsvärt många fynd av så kallade trindyxor. Området befolkades av människor som följde havsviken och älven. Men också de många rullstensåsarna som går i nord-sydlig riktning håller samman området och har alltsedan människorna kom till området haft stor betydelse för färdvägar och bosättningar. Just skärningspunkten mellan vatten och rullstensåsar har tidigt dragit till sig mänskliga aktiviteter och bebyggelse. Den tidigaste kulturen i hela området kan främst spåras till 70-meterskurvan över nuvarande havsnivå.

Jakt och fiske

Allt sedan människorna blev bofasta och började odla jorden har jakten och fisket haft stor betydelse i området. Den rika uppvandringen av lax i älven har fram till och med modern tid varit av mycket stor betydelse för bygden, vilket bland annat belyses i de första skriftliga dokumenten från området. Älvkarleby nämns första gången i ett påvebrev angående laxen år 1167 och när flera andra platser nämns i skrift första gången är det i samband med laxen. Laxen och dess vandring är en av de faktorer som binder samman området och som varit viktig för försörjningen i det mera älvnära området genom århundraden. Men laxen har också givit upphov till interna stridigheter i bygden. Bönder från bygderna runt Hedesunda och Österfärnebo och från södra Dalarna har ett antal gånger i samlad trupp dragit till Älvkarleby i älvens nedre del för att se till att man där nere släppte laxen förbi älvens nedersta fall.

Än idag är fisket en mycket viktig faktor för området. Inte i form av husbehovsfiske, utan för att fisket lockar människor till bygden och utgör en natur- och livskvalitéupplevelse för de som besöker eller bor i bygden. Inget sammanhängande område i landet kan uppvisa så många fiskedagar som Nedre Dalälven, 110 000 år 2005. Sammanställning över antalet fiskedagar, **bilaga 5**. Besökarna kommer från Storstockholm - Mälardalen, men också i allt ökad utsträckning från övriga Europa. Andelen utländska besökare svarar idag för över 10 % och ingen destination i landet har så många utländska fiskare som Nedre Dalälven. Främst är det fiske efter gädda, abborre och gös i hela området samt lax och havsöring i Älvkarleby som

lockar. Det kan i sammanhanget noteras att det främst är gäddan som lockar européerna till området. Jakten är idag främst förbehållen lokalbefolkningen och utgör också en viktig sammanhållande länk mellan såväl jaktvårdsområden, som enskilda jägare i hela området.

Järn- silver- och kopparhanteringen

Parallellt med områdets naturgeografi och älven i sig utgör hanteringen av järn, silver och koppar den främsta gemensamma nämnaren i området.

Alltifrån forntida primitiv järnhantering med myr- och sjömalm fram till dagens moderna stålverk har järn-, silver- och kopparhanteringen haft en avgörande betydelse för området. Flertalet människor i bygden har varit mer eller mindre berörda genom historiens gång. En av grunderna för detta är det kraftbälte av malm som går över Norduppland, Södra Gästrikland, Norra Västmanland och Södra Dalarna. Andra faktorer är vattnen i området som varit nödvändig för bergshanteringens utveckling och transporter. Säkert har också närheten till marknaden och kapitalet i Mälardalen i såväl historisk som moderna tid haft stor betydelse.

I var och varannan hembygdsbok eller annan avhandling om bygden eller bergshanteringen finner man beskrivningar av järnutvinning, smide och annan järnhantering som en urgammal näring. På medeltiden, under 1200 - 1300-talet, tar bergshanteringen ett kraftigt steg framåt. Staten och kungen skaffar sig överinseende. Olika bergslag kommer till. Begreppet bergslag innebar närmast ett privat bolag baserat på privilegiebrev som kungarna utfärdade till bergsmän.

I stora delar av området blev bergsmansbruket, det vill säga bönder som ägde och drev gruvor och hyttor, en betydelsefull näring från medeltiden och ända in på 1800-talet. Tidvis var bergsmansbruket i delar av området mer betydande än jordbruket för bönderna. Om denna tid påminner de ståtliga bergsmansgårdarna.

De stora brukens tillkomst

Under 1600-talet skedde en omfattande och radikal förändring av järn- och kopparhanteringen. Det statliga inflytandet över bergsbruket skärptes. Den nya brukspolitiken som inleddes eftersträvade en effektivisering och teknikutveckling med tyngdpunkt på smidesprodukter och export i stor skala. I denna tid försvagades de lokala bergsmännens position i förhållande till för bygden nya makthavare i form av adliga stormän, de större städernas borgerskap och utländska industriherrar.

Generösa privilegier delades ut till adeln och borgerskapet, som erhöll ensamrätt på vidareförädling av tackjärnet från hyttorna. Vid denna tid inkallades också europeisk smidesexpertis, framför allt från Belgien (valloner) och Tyskland av vilka vissa fick betydande positioner. De nya makthavarna köpte upp eller mer eller mindre konfiskerade många av böndernas gårdar. Bönder blev förbönder (transportörer till och från bruken) ofta under tvångsmässiga villkor. Ett mycket stort antal bergsmanshyttor och mindre hammare lades ner. Bergsmansbruket gick mot sitt slut, men levde i begränsad omfattning kvar in på 1800-talet. I stället anlades de stora bruken, av vilka några kom att bli landets största. I områdets sydöstra del (Norduppland), som inte haft bergsmän i den omfattning som området i övrigt, anlades de stora vallonbruken. Vid älven, där man nu hade resurser att tillvarata vattenkraften, anlades under mindre än en 20-årsperiod (mitten av 1600-talet och framåt) fem stora järnbruk. Totalt i området anlades under den så kallade bruksperioden fram till början av 1700-talet inte mindre än ett tjugotal bruk i de berörda kommunerna.

Den moderna stålindustrin

Idag flera hundra år efter 1600 och 1700-talsbrukens storhetstid har teknikutveckling, rationalisering och strukturuomvandling gått vidare. Endast några få storproducenter finns kvar i området. Av upplandsbruken finns endast Söderfors kvar och i Gästrikland de stora järnbruken i Sandviken och Hofors. I södra Dalarna finns mindre enheter i Långshyttan och Vikmanshyttan samt det stora stålverket i Avesta. Ägandet är helt eller till stora delar utländskt.

Av gruvverksamheten finns enbart verksamhet kvar i Garpenberg. Det är svårt att jämföra produktionsvolymen mellan gångna tiders bruk och dagens, beroende på att det handlar om helt olika kvalitéter. Men en sak är klar att trots specialisering och kvalitetsutveckling, så är produktionsvolymen i ton räknat mångdubbel idag vid några få verk jämfört med de många bruken på 1600- och 1700-talen. Järn- och stålhantering är tillsammans med skogsbruk och skogsindustri fortfarande bygdens basnäringar. Men räknat i antal anställda eller direkt berörda handlar det idag om en betydligt mindre andel än i gångna tider.

Bergshanteringens betydelse för bygdens kultur

Inledningsvis i denna fas dominerades bergshanteringens av självägande bönder med betydande huvud- eller biinkomster från bergsmansbruket. De tog också själva aktiv del i transportsystemet som behövdes för driften av ugnar och hammare och de färdiga produkterna. Redan under medeltiden var älven en viktig transportväg i järnhanteringen.

Den utveckling som tog sin början i och med Sala silvergruva från 1100-talet och de nya stora bruken främst under 1600-talet kom i än högre grad att beröra människorna i bygden. Kontakterna mellan områdets olika delar och mot yttrevärlden ökade och kom att sätta bestående och betydande spår i områdets natur och kultur.

Till de många bruken i området gick årligen tusentals malmforor från de utanföriggande gruvorna i Dannemora och Norberg samt de många gruvorna i bygden. Än fler var kolfororna från kolmilorna i bygden. Tusentals lass kol från omkringliggande skogar och malm från oftast mer avlägsna gruvor gick till varje bruk under vinterhalvåret. Därtill transporterades bland annat ved och timmer till bruken och gruvorna samt tackjärn till hyttorna.

Produkterna i form av bland annat tackjärn och färdiga produkter såsom ankare och annan materiel till krigsmakten transporterades till utskeppningshamnar i Gävle och Västerås. Bland alla inblandade utgjorde själva bruksarbetarna en minoritet av alla berörda. I exempelvis Gysinge fanns en period 50 bruksarbetare samtidigt som totalt 3 000 människor behövdes för brukets drift. Vallonerna är kända för sin insats som smeder och annan hyttpersonal. Men faktum är att än fler valloner deltog som kolare och skogshuggare.

Alla dessa transporter, med dåtidens mått ofta av ansevärd längd, innebar möten mellan människor i skilda delar av området, länkar mellan människor som bidragit till att forma bygdens kultur. Men det var inte bara möten mellan människor som i urminnes tider stammar från bygden utan också möten mellan olika kulturer.

Redan under medeltiden fanns yrkesskickliga tyskar med i bergshanteringens. Från 1500-talet under Gustav Vasas tid kom en ny våg av tyskar. De var det främsta inslaget i svensk järnhantering fram till Karl IX tid. Fler och ännu viktigare för utvecklingen än tyskarna var valloninvandringen från Belgien. De kom först till de Norduppländska bruken, varifrån deras teknikkunnande spreds vidare i området.

Mötet med dessa skickliga yrkesmän på olika nivåer och under olika tider har satt djupa och bestående spår i områdets tekniska- och kulturella utveckling. Tydligast ser man detta i spåren efter den härskande klassen på bruken, oftast av utländsk härkomst. De skapade **herrgårdskulturen**, den speciella bruksherrgårdstypen med parklandskap samt en vacker byggnadsstil och inredningskonst. Bebyggelsestrukturen har upprätthållits in i våra dagar och på många platser i området är bebyggelsen än idag präglad av detta mönster. Den tekniska landvinning, **innovationskulturen**, som bergshanteringen i området medförde måste också nämnas i sammanhanget. Exempelvis grundade Christofer Polhem, den svenska mekanikens fader, Stjärnsunds bruk och inte långt därifrån i Klosters bruk verkade det mekaniska snillet Gustav de Laval. Vid Edske masugn utfördes den första lyckade Bessemerblåsningen, som kom att revolutionera stålindustrin världen över. I Gysinge togs år 1900 världens första elektrostålugn i bruk. Sist men inte minst måste Louis De Geer nämnas som grundaren till de uppländska 1600-talsbruken och avgörande för valloninvandringen. Han brukar kallas den svenska industrins fader.

Jord- och skogsbruk

Som framgått av skrivningen hittills är en gemensam nämnare i området den historiska sammanflätningen av bergshanteringen samt jord- och skogsbruket.

Bronsåldern (1500 - 500 f.Kr.) och äldre järnåldern (500 f.Kr - 500 e.Kr) kan ses som en lång övergångstid mellan fångstkulturer och jordbruksbosättningar. En mer omfattande nykolonisation i området torde ha skett under den yngre järnåldern (ca 500 - 1050 e.Kr), sannolikt på grund av möjligheterna till att förena jordbruk med järnutvinning. Mot järnålderns slut, under vikingatiden, fanns en omfattande bebyggelse i området.

Vid medeltidens slut var bebyggelsen i stort sett grupperad i de jordbruksbyar som finns idag. Alltsedan järnåldern odlades de fyra sädesslagen, men djuren var dominerande och därför var ängen ekonomiskt viktigare än åkern. Ängshöet var viktigt för vinterhållningen av djuren och därför var djuren under sommaren hänvisade till skogarnas kargare betesmarker. Det är bakgrunden till den omfattande **fäbodkultur** som funnits i området och som kan betraktas som landets sydligaste fäbodområde.

Ett annat gemensamt drag för bygden är den omfattande hävden av översilningsängar sedan förhistorisk tid. Särskilt skedde detta kring älven, men också i andra områden. Älvängsslåttern, ofta långt från gårdarna, gav ett viktigt tillskott och också ibland ett överskott som kunde säljas till städerna. Älvängarna hävdades in på 1900-talet och ett visst återupptagande sker nu åter av natur- och kulturvårdande skäl. Vid sidan av jordbrukets sammanflätning med bergshanteringen bör man också betona **beteskulturen** som typisk för området.

Stora samhällsförändringar skedde här som på andra håll i samband med laga skiftet, som ägde rum under årtiondena kring 1800-talets mitt. Skiftet genomfördes dock i olika utsträckning men påfallande för området är att flertalet byar fick ha kvar sin gamla karaktär som klung- eller radby. Detta tillsammans med att den öppna marken har ungefär samma utbredning som på de äldsta lantmäterikartorna från 1600-talet, ger området sin speciella prägel.

Brukens och statens intressen i skogar och gårdar är orsaken till de stora sammanhängande områden, som idag innehas av Sveaskog och Bergvik Skog AB. Storleksordningen hälften av skogarna i området ägs av nämnda bolag. Först genom det uthålliga skogsbrukets framväxt

under slutet av 1800-talet har skogen kunnat återhämta sig från den utarmning som skedde under 1600- och 1700-talets bruksepok.

När älvens betydelse som transportled för träkol, timmer och ved till bruken och produkter ut från bruken började klinga av, fick älven en ny betydelse som transportled. Från andra hälften av 1800-talet anlägger bolagen stora sågar samt massa-, pappers- och kartongbruk i området. När de stora anläggningarna vid kusten anlades skedde det med skog från dalaskogarna som råvara, som flottades på älven. 1855 inleds *flottningskulturen* som pågår fram till 1970 då flottningen läggs ned.

Denna över hundraåriga period, som fortfarande känns nära, skapade ånyo nya kontaktytor mellan människorna i den vida älvbygden. Idag är flottningen borta, mekanisering och strukturomvandling har varit mycket omfattande under andra halvan av 1900-talet. Direkt verksamma i skogsbruket är idag bara en liten del av vad som var fallet för 40 år sedan. Inom ett av bolagen har antalet anställda gått ner från 25 000 personer till runt 1 000 personer sedan 1960-talet. Trots alla förlorade jobb är skogsbruket och skogsindustrin tillsammans med järn och stål de viktigaste basnäringarna i bygden. Fortfarande förenar dessa näringar landsbygd och tätorter och bidrar till att ge området en sammanhållning.

Vattenkraften

Det var i regel de mindre forsarna som först togs i anspråk för vattenkraft, sågar och skvaltkvarnar, vilka tillgodosåg ett lokalt behov. Betydande ruiner finns kvar från större kvarnanläggningar från 1600-talet. Nedre Dalälvsområdet är emellertid särskilt betydelsefullt för den mycket tidiga utbyggnaden av elektriska kraftverk i älven. Redan 1884 anlades kraftverket i Avesta (då störst i landet). Genom den rad av stora kraftverk som därefter fram till och med 1918 togs i drift kom Nedre Dalälven att inta en särställning för kraftverksbygandet i Sverige.

Folkmusik

Som exempel på en typ av kulturyttring som på senare tid identitetsmässigt knutits allt starkare till Nedre Dalälvsområdet kan nämnas folkmusiken. Nedre Dalälvsområdet har en skatt att folkmusik och danser som kvalitetsmässigt inte står någon annan region efter, men som tidigare inte uppmärksammats i lika hög grad som traditionen i exempelvis Siljansbygden eller Hälsingland. Inom ett projekt med stöd från LEADER+ Nedre Dalälven har under de senaste två åren etablerats ett nätverk av 14 hembygdsföreningar och andra lokala arrangörer i elva kommuner, som samarbetar kring ett gemensamt evenemang, "Folkmusikfest vid Nedre Dalälven" med folkmusik och dans från Nedre Dalälvsområdet. Folkmusikfesten har genomförts under augusti månad under 2004 och 2005 och planeringen inför 2006 är i full gång. Ambitionen är att etablera ett årligen återkommande evenemang, där intresserade personer från hela landet får möjlighet att ta del av Nedre Dalälvsområdets rika kulturskatt i detta avseende. Trots att evenemanget så nyligen har etablerats, uppgick antalet besökare under år 2005 till 4 500 personer, varav drygt hälften från annan ort än där den lokala aktiviteten genomförts.

Författare och konstnärer

Bygdens historia och bygdens speciella särdrag som ett resultat av de historiska skeendena har bidragit till en rikedom vad gäller konst och litteratur i området. Låt oss avsluta den historiska delen med tre författarcitat.

”... där vattnet faller till en 12 á 15 alnars höjd utför, varav sker att vattnet bliver vitt, brusar som i raseri, ja kastar dropparna ett par alnar i vädret, så att av detta kontinuerligt står som en rök.

Ur Carl von Linnés Lapplandsresan. Mötet med Älkarlebyfallen 1732.

*Ja, här i det gamla Järnbäraland
de bröto åker på älvens strand
och malm ur gruvan bredvid.*

Nobelpristagaren Erik Axel Karlfeldt, Fäderna 1895

Jag reser mig och följer stranden ner mot älven. Det blåser bland kaveldunen så att de feta ”cigarerna” vaggas av och an som en mängd metronomer. Jag fryser om kinderna, pannan och ner mot halsen. Händernas översidor är skära. Molnen breder ut sig som vita vingpennor över den blå himlen.

Bernt-Olov Andersson, ur Torsdag och tidig november.

2 Nedre Dalälvsamarbetet (NeDa)

Redan 1974 började en kommunal aktionsgrupp ett samarbete kring Nedre Dalälven, vilket resulterade i att delar av det som idag ingår i Nedre Dalälvsområdet blev ett primärt rekreativt område år 1975. Genom den kommunala aktionsgruppen framtog en rad inventeringar på naturvårds- och kulturmiljöområdet, vilka kom att ligga till grund för en övergripande kommunal planering som lades fast i en gemensam plan i december 1980.

Efter några år framkom att en fastare organisation behövdes där även näringslivet ingick för att tillvarata Nedre Dalälvens förutsättningar. Med grund i det tidigare kommunala samarbetet och med hänsyn till områdets både bra och dåliga förutsättningar bildade år 1986 offentliga och privata intressenter Nedre Dalälvens Intresseförening och dotterbolaget Nedre Dalälvens utvecklingsaktiebolag. Med ett gemensamt namn benämns föreningen och bolaget för Nedre Dalälvsamarbetet eller NeDa.

NeDa ägs av medlemmarna i moderföreningen. Dessa utgörs av större institutioner med intressen i regionen, i form av främst större företag (21 st), kommuner (9 st), regionala organ (2 st) och organisationer (2 st).

Föreningens och bolagets styrelse har identisk sammansättning. I styrelsen ingår som ordinarie ledamöter eller suppleanter företrädare för samtliga kommuner som berör Nedre Dalälven samt företrädare för olika delar av näringslivet. Aktuell styrelse framgår av **bilaga 6**.

Affärsidé för Nedre Dalälvsamarbetet (NeDa):

*Med utgångspunkt från Nedre Dalälvens **unika och höga natur- och kulturmiljö**kvaliteter samt det **centrala och strategiska läget** i landet, är målet att*

- övergripande ge regionen en **positiv profilering**
- **gagna medlemmar**
- **utveckla turismen**
- **bidra till inflyttning av hushåll och företag**

Detta ska ske genom ett aktivt samarbete mellan privata företag, organisationer och samhällsorgan över traditionella gränser.

Utvecklingsarbetet skall ske med beaktande av de areella näringarnas intressen, natur- och kulturmiljöintressen samt medlemmarnas övriga intressen.

Grunden för NeDa är som framgår av affärsidén Nedre Dalälvens unika och höga natur- och kulturmiljökvaliteter. Alltsedan starten har NeDa varit engagerad i naturvårdsfrågorna, bl.a. förarbetena till nationalparken och sedan parken till slut blev verklighet 1998 i dess skötselråd. Parkförvaltningen och NeDa har också delvis haft gemensam personal och NeDa har haft uppdrag åt parkförvaltningen. NeDa hade också naturvårdsverkets uppdrag att genomföra invigningen av parken. NeDa har sedan parkens tillkomst fått de tre berörda länsstyrelsernas tillstånd att bedriva affärsmässig verksamhet i parken som är förenlig med parkens syften. I samband med arrangemang i parken skall NeDa informera om den och dess syften.

Ända sedan starten har NeDa verkat för tillkomsten av ett naturum i Nedre Dalälven. Under en period hade NeDa skötselrådets och de fyra berörda kommunernas uppdrag att lägga fram förslag till lokalisering, m.m. för ett sådant naturum. Inför tillkomsten av nuvarande naturum i Gysinge har NeDa aktivt deltagit i styrgruppen för detsamma.

Även i fråga om naturreservat har NeDa en aktiv roll och ingår i skötselrådet för Spjutholmen, Bredforsens och Båtfors naturreservat. Vidare har NeDa på uppdrag skött den praktiska förvaltningen av Östa naturreservat genom att på halvtid ha förvaltningspersonal i reservatet.

NeDa har sedan tillkomsten varit aktiv i utvecklingen av fisket och fiskevården i hela Nedre Dalälvsområdet. F.n. driver NeDa ett projekt om att tillskapa en övergripande fiskevårdsplan för hela området i nära samarbete med fiskevårdsområdena (15 st), andra närmast berörda parter, såsom anläggningar och företag involverade i det omfattande turismfisket samt länsstyrelsernas fiskeenheter (se vidare nedan).

Mot bakgrund av ovanstående har NeDa täta fortlöpande kontakter med offentliga organ inom naturvård och fiskevård.

Inom projektet ”Turismnätverket, LEADER+ Nedre Dalälven” har NeDa bildat ett nätverk bestående av över 100 företag, föreningar och andra organisationer, som är aktiva inom besöksnäringen. Framför allt handlar det om småskaliga aktörer. Dessa upparbetade kanaler erbjuder goda möjligheter att på ett effektivt sätt nå ut till och involvera turismaktörerna i hela Nedre Dalälvsområdet.

Antalet anställda i NeDa är f.n. 12 personer med ett sammantaget antal årsarbeten på 6. Närmare information om NeDa framgår av NeDa:s hemsida www.nedredalalven.se

3 LEADER+ Nedre Dalälven

Genom initiativ från NeDa blev Nedre Dalälven år 2000 utsett till ett av landets 12 leaderområden, bland 32 sökande områden. Processen för att bli ett leaderområde började på allvar med ett stormöte med över 130 deltagare från bygden. Stormötet utsåg den s.k LAG-gruppen som är den beslutande styrelsen som beviljar stöd till projekt i bygden och fattar

beslut i andra frågor. Vidare beslutade stormötet med total enighet om huvudtemat för LEADER+ Nedre Dalälven som är att *nyttja natur- och kulturreсурser* i utvecklingsarbetet.

Leader är ett gemenskapsinitiativ inom EU för landsbygdsutveckling. Grundläggande och utmärkande för Leader är *underifrånperspektivet och trepartnerskapet*. Trepartnerskapet innebär att privat, ideell och offentlig sektor samarbetar på jämbördiga villkor. I den beslutande LAG-gruppen, som i LEADER+ Nedre Dalälven utgörs av 21 personer, skall 1/3 av ledamöterna komma från vardera sektorn.

Programperioden för LEADER+ Nedre Dalälven pågår åren 2001-2007 (i praktiken även under 2008). Totalt har LAG-gruppen ca 68 milj. kr till sitt förfogande att besluta om stöd till projekt under programperioden, varav 40 % kommer från EU och 60 % från svenska offentliga organ (10 kommuner och 8 regionala organ). Därtill skall projekt som söker stöd själva bidra med en minst lika stor insats som de söker, vilket kan ske genom kontanta medel och/eller ideell arbetsinsats.

LEADER+ Nedre Dalälven har konstituerat sig som en egen juridisk person i form av en ideell förening. NeDa:s vd är även verksamhetsledare för LEADER+ Nedre Dalälven och Leader och NeDa delar på vissa personella, administrativa och lokalmässiga resurser. F.n. har Leader-kansliet 3,5 årsarbetare.

Hittills har över 100 projekt beviljats stöd. Samtliga dessa arbetar i enlighet med huvudtemat för LEADER+ Nedre Dalälven med att *nyttja områdets natur- och kulturreсурser* som bas för bygdens utveckling.

Bl.a. underifrånperspektivet ger kopplingar till biosfärtanken och i många nationella och internationella sammanhang kommer biosfärfrågan upp.

Ytterligare utförlig information om LEADER+ Nedre Dalälven framgår av dess hemsida: www.leader-nedredalalven.org

4 Biosfärområde Nedre Dalälven

4.1 Vad är Biosfärområden?

Sedan starten, 1973, har ändamålet med MAB programmet varit, att med utgångspunkt från kultur- och naturvetenskaperna, utveckla förnuftigt brukande och bevarande av biosfärens resurser och att förbättra relationen mellan människa och natur, från lokal och global nivå. Det vill säga att man skall arbeta med det som idag kallas hållbar utveckling och bevarandet av biologisk mångfald.

Arbetet skall kännetecknas av en samverkan mellan forskare inom natur-, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen, lokala aktörer och myndigheter samt genom beaktande av lokal kunskap.

Programmet vill uppmuntra tvärvetenskaplig forskning, demonstration av goda lokala exempel samt utbildning i uthållig kultur- och naturresursförvaltning. MAB-programmet bidrar därför till en bättre förståelse för miljön, inkluderande globala förändringar, bidrar

också till en större samverkan mellan vetenskap, lokal kunskap samt regional och lokal kunskap.

Biosfärområdenas tre huvudfunktioner

Bevara:

Bidraga till att bevara landskap, ekosystem, arter och genetisk mångfald

Utveckla:

Främja ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar

Stödja:

Underlätta demonstrationsprojekt, utbildning och praktik, forskning och miljöövervakning

4.1.1 Biosfärområdets syfte och utformning

Biosfärområden skall gynna social och ekonomisk utveckling med lokal förankring, vara arenor för forskning och undervisning samt värna biologisk mångfald. De skall tjäna som modellområden i regionen, dit resurser och forskning riktas. Syftet är att ta fram ny kunskap och utveckla förvaltningen i samverkan med lokala aktörer och intressenter, inte minst de som bor och verkar i området. Det som styr verksamheten i biosfärområden är den s.k. Sevilla-strategien från 1995.

Det som är unikt med biosfärområden är den zonindelning som de är uppbyggda av. Det är tre olika typer av zoner; kärnområde, buffertzoner och utvecklingsområde. Zoneringen är en slags fysisk planering som skall vara förankrad med alla berörda. Det är ett sätt att omsätta naturvårdsbiologiska principer viktiga för bevarandearbetet i praktiken. Zoneringen är också ett sätt att rikta olika ekonomiska incitament och aktiviteter.

Kärnområdet skall vara skyddade enligt lag (t.ex. naturreservat, nationalpark, Natura 2000) och syftar till att bevara natur- och friluftsvärden.

Buffertzoner skall omgärda eller sammanbinda kärnområden och det får förekomma aktiviteter och resursutnyttjande som är förenligt med skyddet av kärnområdena. Restriktionerna i buffertzoner skall bygga på frivilliga överenskommelser på lokal nivå och omfatta ekonomiska styrmedel/ersättningar.

Utvecklingsområdet utgör biosfärområdets yttre zon och där prioriteras lokalt förankrat och långsiktigt utvecklingsarbete. Den fysiska planeringen i form av zonering har således betydelse för den ekologiska och ekonomiska utvecklingen i regionen.

Biosfärområden skall ha minst en koordinator för verksamheten i området. Förvaltningen varierar och anpassas efter lokala förutsättningar och behov. Verksamheten styrs av de internationella överenskommelserna som finns.

Koordinatorn bör ha ett gemensamt och gränsöverskridande ansvar för de ingående intressenterna i biosfärområdet. Dessa intressenter kan vara kommuner länsstyrelser, markägare, näringsidkare, intresseföreningar m.m., vilka bör representeras i samrådsgrupper.

Den svenska regeringen anslöt sig till MAB-programmet 1986. Programmet infogades under Forskningsrådsnämnden (FRN) och dess Naturresurs- och miljöforskningskommitté. Samtidigt erhöll Torneträskområdet status som biosfärområde av UNESCO. Vid årsskiftet 1999/2000 bildades en särskild MAB-kommitté vid FRN, och sedan 2000 är kommitténs hemvist Vetenskaprådet.

Utveckling av biosfärområden i Sverige skall styras av lokala processer i regional samverkan. Generellt kan sägas att ju längre processen fortskrider i bildandet av biosfärområde desto mer finansiella resurser krävs för arbetet. Svenska MAB-kommittén föreslår att förarbetet i huvudsak finansieras via kommunala naturvårdsmedel.

Det är först när området får status som biosfärområde som det går att räkna med mer statlig finansiering av verksamheten.

De urvalskriterier som svenska MAB-kommittén använder är:

Mångfald

Biosfärområden bör vara diversa och spegla olika miljöer i Sverige för både människor och natur.

Lokalt engagemang

Området skall kunna drivas lokalt och med lokal förankring i föreningsliv, demokrati och näringsliv.

Kunskap och erfarenhet

Förekomst av lokal eller traditionell kunskap och förvaltningsformer som är kopplade till nyttjandet av biologisk mångfald.

Storlek

Ett biosfärområde skall vara så stort att ett biosfärområdes tre funktioner kan uppfyllas, d.v.s. bevara, utveckla och stödja.

Antal

Finns ingen begränsning. Om fler lämpliga kandidater kan uppbringa erforderliga resurser finns det anledning att öka antalet biosfärområden.

5.1 Förstudie om Nedre Dalälvens förutsättningar att bli ett biosfärområde

5.1.1 Bakgrund till förstudien

På lokalt initiativ inbjöds företrädare för Svenska MAB-kommittén och Naturvårdsverket att informera kommuner, länsstyrelser, Nedre Dalälvens Intresseförening (NeDa), LEADER+ Nedre Dalälven och projektet ”Kunskap i landskap”. Från Svenska MAB-kommittén deltog dess sekreterare Olof Olsson och från Naturvårdsverket Rolf Lövgren.

Under våren 2003 inbjöds Olof Olsson till möte med läns- och kommunarkitekter, NeDa och projektet ”Kunskap i Landskap”. Mötet ägde rum i Älvkarleby den 10 april.

NeDa:s styrelse tog upp frågan på sitt styrelsesammanträde den 14 april 2003 i Gysinge, varvid beslutades att frågan skulle bli en av huvudpunkterna vid det kommande framtidseminariet den 1-2 september med bl.a. medverkan av infrastrukturminister Ulrika Messing.

Tillsammans med Olof Olsson företog NeDa:s ordförande, kommunalrådet Anette Wiktorsson, Sandvikens kommun och Kalle Hedin, NeDa en studieresa den 13 augusti 2003 till Kristianstads vattenrike med anledning av det arbete som pågick inför ansökan om att bli Biosfärområde.

Vid NeDa:s framtidseminarium 1-2 september 2003 med företrädare för kommuner, länsstyrelser, landsting, privata och ideella organisationer redogjorde Olof Olsson för biosfärtankarna. Vid efterföljande grupparbete och diskussion framkom ett intresse för biosfärtanken med NeDa som koordinator, vilket kan ses som startskottet för den förstudieprocess som därefter vidtog.

Genom stöd från LEADER+ Nedre Dalälven och berörda länsstyrelser kunde förstudien starta på allvar i september 2004 med NeDa som projektägare. Agronom Mauritz Lewenhaupt engagerades i arbetet som projektledare. Därutöver har även NeDa:s vd Kalle Hedin varit aktiv under hela arbetets gång och NeDa:s styrelse har fortlöpande tagit del av arbetet.

5.1.2 Förstudiens syfte

- Samråd och förankring bland länsstyrelserna i området
- Samråd och förankring bland kommunerna i området
- Utveckla visioner om hur ett biosfärområde kring Nedre Dalälven kan medverka till att gynna social och ekonomisk utveckling i området.
- Skapa en idéskiss till biosfärområde mot bakgrund av Nedre Dalälvens speciella förutsättning när det gäller natur och kultur
- Utveckla forskning och utbildning i området
- Skissa ett förslag på biosfärområdets utbredning
- Finna de finansiella formerna för ett fortsatt arbete
- Få till stånd ett samarbete med de areella näringarna

5.1.3 Metod/Avgränsning

Arbetet med förstudien har främst varit inriktad på att informera om och förankra ett intresse för att arbeta enligt biosfärområdesmodellen. Då den är av en helt annan karaktär än vad som gäller för naturvårdsarbetet enligt svensk lagstiftning har detta inneburit ett mycket omfattande arbete.

Framför allt har det krävts omfattande information, vid upprepade tillfällen, om att ett biosfärområde inte i sig innebär något nytt statligt regelverk ovanifrån. För berörda sakägare har det vidare handlat mycket om att finna incitament för deras engagemang. Något som vi tillsammans med framför allt LRF tycker oss delvis ha funnit. Arbetet har sålunda i stor utsträckning handlat om en omfattande mötesverksamhet, vilken framgår av ***bilaga 7***.

Framför allt har kontakterna fortlöpande skett med kommunerna, berörda länsstyrelserna och de i sammanhanget viktigaste sakägarna eller företrädare för sakägarna. Vidare har nära kontakter etablerats med forskningsinstitutioner.

Den ideella sektorns intresse har tillvaratagits främst genom den nära kopplingen till LEADER+ Nedre Dalälven. Genom LEADER+ Nedre Dalälven har vi unika möjligheter att i det fortsatta arbetet ytterligare fördjupa förankringen inom den ideella sektorn. Merparten av den ideella sektorn inom tilltänkt biosfärområde har nära beröring till de drygt 100 beviljade leaderprojekten. Den ideella sektorn utgörs av lokala utvecklingskommittéer och en lång rad föreningar av skilda slag (*förteckning över leaderprojekt, bilaga 8*).

Förankringsarbetet och informationsutbytet har sålunda främst skett enligt följande:

- Länsstyrelserna i Uppsala län, Västmanlands län, Dalarnas län och Gävleborgs län
- Kommunerna: Säter, Hedemora, Avesta, Sala, Heby, Tierp, Älvkarleby, Gävle och Sandviken
- Markägarna: Bergvik Skog, Sveaskog och LRF
- Forskare, utbildare: Gröna kunskapshuset, Mälardalens högskola, SLU i Skinnskatteberg (Skogsmästarskolan) samt Högskolan Dalarna i Garpenberg

Vi har hittills valt att bara i grova drag skissera områdets avgränsning liksom indelning i zoner. Detta avses mer i detalj ske i kommande etapp i arbetet med att utforma en ansökan..

6 Resultat av förstudien

6.1 Geografisk avgränsning

Något förslag till slutlig geografisk avgränsning av biosfärområdet har som framgår ovan ännu inte gjorts, utan kommer att utformas i nära samverkan med berörda kommuner, mark- och vattenägare samt andra eventuella sakägare.

Ett grovt diskussionsunderlag till avgränsning har dock framtagits. Området omfattar Dalälven med varierande omland upp till ca 10 km från älven från Säter till havet via samtliga NeDa:s kommuner.

I utgångspunkterna för den skisserade avgränsning finns två huvudkriterier:

1. Nedre Dalälvens avrinningsområde, ***bilaga 4***.
2. Ett område som tar med största delen av odlingslandskapet/kulturlandskapet med anknytning till/förbindelse med älven.

Kärnområdena synes förhållandevis enkla att avgränsa med hänsyn till de omfattande avsättningar i olika naturvårdsobjekt som skett och f.n. pågår. Genom att ett antal större naturreservat ligger kant i kant med varandra eller med nationalparken i delar av området, kan på ett naturligt sätt f.n. två större sammanhängande kärnområden urskiljas. Därtill kan ett antal mindre kärnområden skapas. De avvägningar som kan bli mer komplicerade rör främst

buffertzonernas placering och innebörd samt biosfärområdets yttre gräns. När det gäller buffertzonerna så är frågan i vilken grad de ska beröra naturvårdsobjekten. Arbetskiss till geografisk avgränsning framgår av **bilaga 9**.

6.2 Mötesverksamhet, information och förankring

Informations- och förankringsmöten redovisas i **bilaga 7**. Därutöver har fortlöpande skett information skett i en lång rad sammanhang.

6.2.1 Förankring i kommunerna

En absolut förutsättning för att Nedre Dalälven skall kunna bli ett Biosfärområde är att berörda kommuner är positiva och engagerade i arbetet. Mötesverksamheten med kommuner och enskilda handläggare och förtroendemän har därför varit viktiga och omfattande.

I slutet av förstudieperioden hade detta arbete framskridit tillräckligt långt för att göra en formell förfrågan till kommunerna om principiellt ställningstagande till att arbeta vidare för att bilda ett biosfärområde samt till fortsatt personellt och ekonomiskt engagemang. Skrivelse till kommunerna sändes den 29 augusti 2005 till berörda nio kommuner.

I skrivande stund har positivt svar erhållits från Sätters, Hedemora, Avesta, Heby, Tierps, Älvkarleby och Gävle kommuner. Ärendet har ännu inte hunnit färdigbehandlas i Sandvikens och Sala kommuner. Bygg- och miljönämnden i Sandvikens kommun har uttalat sig positivt i frågan, varför ett positivt beslut förväntas i början av 2006. Även i Sala kommun förväntas ett positivt ställningstagande i början av detta år.

Det viktigaste med kommunernas beslut, vilket de under hand själva meddelat, är inte graden av ekonomiskt och personellt engagemang utan principfrågan om de vill medverka till bildandet av ett biosfärområde.

Den ekonomiska delen var först tänkt att ske genom att kommunerna ansökte om kommunala naturvårdsmedel enl SFS 2003:598. Bl.a. för att underlätta ansökningsförfarandet och klara tidplanen har på förslag från länsstyrelsehåll vägen via kommunala naturvårdsmedel slopats. Istället går kommunerna in med samma ekonomiska och personella insats som vid kommunala naturvårdsmedel, men ansökan om den statliga delen går (efter förankring hos Naturvårdsverket) direkt till Naturvårdsverket. Länsstyrelsen i Gävleborgs län har i sitt budgetäskande för 2006 medtagit denna del.

Varje kommuns ekonomiska och personella insats under etapp 2 uppgår till 20 000 kr/år och kommun i kontant stöd, tillsammans dvs. 360 000 kr till etapp 2. Därtill motsvarande 20 000 kr/år och kommun genom direktfinansiering genom arbete, ca 85 timmar/år till ett sammantaget värde av 360 000 kr .

Kommunernas beslut om medfinansiering fattas av behörig nämnd/styrelse, normalt kommunstyrelsen. De kommunala besluten bifogas, **bilaga 10**.

6.3 Huvudmotiv för att bilda ett biosfärområde i Nedre Dalälven

Under förstudieprocessen och dess många informationsutbyten med kommuner, länsstyrelser, sakägare och organisationer har ett antal motiv framkommit för att bilda ett biosfärområde i Nedre Dalälven. Sammanfattat innebär dessa motiv följande:

Unika möjligheter för samhälle, areella näringar och bygden i övrigt

Endast ett begränsat antal områden i Sverige kommer av regeringen att godkännas och få möjligheten/förmånen att bilda biosfärområde. Nedre Dalälvsområdet är skraddarsytt för att passa in på de urvalskriterier som gäller för svenska biosfärområden

Nedre Dalälven har redan en naturlig zoner

Biosfärområde innebär en zoner i kärnområden, buffertzoner och utvecklingsområden. Kärnområden ska bestå av skyddade områden såsom nationalpark, naturreservat, biotopskyddade områden och Natura 2000-områden. Övriga zoner kan vara sådana som inte har lagstadgat skydd. Nedre Dalälvsområdet har redan idag naturliga kärnområden. Skyddade områden är bl.a. Färnebofjärdens Nationalpark och ca 30 naturreservat.

Fokus på att upprätthålla kulturlandskapet/en möjlighet för lantbruket

Nedre Dalälvsområdet har jämfört med andra områden på samma breddgrad, norrut och även i vissa fall söderut, hittills klarat sig bra när det gäller att upprätthålla ett öppet kulturlandskap. Men hoten är stora för nedläggning av jordbruksmarker, förbuskning och i en snar förlängning beskogning av det öppna landskapet. Om inte aktiva insatser sker i tid (med början nu) tyder det mesta idag på att ett månghundraårigt kulturlandskap successivt försvinner. Allra mest hotat är kulturlandskapet i kantzoner mot älven/sjöar och i kantzoner mot skogen. Det är också dessa zoner som har de högsta värdena ifråga om biologisk mångfald.

För Nedre Dalälvsregionen är ett vidmakthållande av det öppna kulturlandskapet av avgörande betydelse för att behålla den attraktionskraft området har för befolkningen, inflyttning, turism och näringsliv i övrigt. Nedre Dalälvens landsbygd har sedan början av 2000-talet ett positivt flyttningsnetto och fortsatt stor potential under förutsättning att landskapsbilden kan bibehållas.

Jordbruksnäringen har sålunda en avgörande roll för områdets framtid. Ett biosfärområde med fokus på dessa frågor ska ha som ett viktigt mål att bidra till jordbrukets överlevnad med ett bibehållande och återskapande av det öppna kulturlandskapet.

NeDa har sedan många år en naturlig roll som fristående koordinator av ett gemensamt arbete för hållbar utveckling över administrativa gränser.

Som framgått ovan har NeDa i informell form fungerat sedan mitten av 1970-talet och som en formell juridisk person sedan 1986. Sedan år 2001 ingår även LEADER+ Nedre Dalälven i gruppen av nära samverkande organisationer som arbetar över de traditionella gränserna i Nedre Dalälvsområdet. Med NeDa som nav och katalysator har offentliga organ, privata företag och ideella organisationer, tillsammans bedrivit ett framgångsrikt samarbete över olika administrativa gränser för att tillvarata Nedre Dalälvens höga och unika natur- och kulturmiljöer och nyttja dem för att uppnå en positiv utveckling i bygden. Detta samarbete bygger helt på frivillighet utan några som helst försäkringar inför framtiden.

Tillkomsten av ett biosfärområde skulle ge samarbetet en status och stabilitet som krävs för att långsiktigt säkerställa arbetet med Nedre Dalälvens unika och högkvalitativa natur- och kulturarv.

Forskning, utbildning och praktik

Kommuner m.fl. i området för en ojämn kamp mot hetare regioner i landet för att behålla och dra till sig utbildnings- och forskningsresurser. Ett biosfärområde skulle ge regionen förutsättningar för ökade resurser ifråga om forskning, utbildning mm inom området hållbar ekonomisk och social utveckling. Inom området finns redan idag Gröna Kunskapshuset som driver olika typer av utbildningar inom biologi och naturvetenskap. Redan nu finns ett nätverk av forskare från Mälardalens högskola, Högskolan i Gävle, SLU Skinnskatteberg samt Högskolan Dalarna i Garpenberg som verkar för att finna forskningsobjekt inom Nedre Dalälvsområdet. Dessa forskare ser stora möjligheter i ett bildande av ett biosfärområde och de forskningsmöjligheter som detta skulle kunna innebära.

Ökade resurser till hållbar utveckling

Statliga naturvårdsstöd som finansierar drift och åtgärder i naturreservat, nationalparker, m.fl. objekt kan även utgå till biosfärområden.

EU:s nya miljö- och landsbygdsprogram (LBU) för perioden 2006-2013 synes också ge goda förutsättningar för ekonomiskt stöd till olika insatser kopplade till ett biosfärområde.

Grunden i det nya LBU är tre axlar:

- axel ett är stöd för att förbättra jordbrukets och skogsbrukets konkurrenskraft
- axel två är stöd till miljö och markskötsel
- axel tre är stöd till att förbättra livskvalitet och diversifiering

Därtill skall minst 5 % av LBU användas för Leader. Samtliga axlar och Leader, framför allt stödet till miljö och markskötsel, ser ut att passa bra in i ett biosfärsammanhang. Områden och regioner som kan tydliggöra frågor som identitet, höga värden, uthållig resurshushållning och hållbar utveckling kan förväntas få större möjligheter till stöd från bl.a. LBU under kommande programperiod.

Ökade resurser för naturvård kan tillsammans med olika medel för forskning dra ytterligare resurser till området i form av privata investeringar kring hållbar utveckling. Med ett biosfärområde finns stora möjligheter att skapa en ”vinna – vinna” situation.

Marknadsföring och ökad attraktionskraft

Ett biosfärområde kommer ytterligare att understryka våra höga värden i området och bidra till vår attraktionskraft samt visa omvärlden att vi arbetar seriöst, långsiktigt och hållbart utifrån våra kvalitativa förutsättningar. Ett biosfärområde attraherar den tänkande och ansvarsställande människan. Sådana människor ser vi gärna som turister eller ännu hellre som nya invånare i vår bygd.

I länder där biosfärområden är välkända begrepp används MAB-loggan för varor producerade inom området. MAB-loggan ses där som en kvalitetsstämpel som garanterar att produkten är producerad ur hållbarhetsperspektiv.

7 Det fortsatta arbetet för att bli ett biosfärområde

7.1 Ställningstagande från NeDa och Leader

Beslut i NeDa:s styrelse

Nedre Dalälvens Intresseförenings styrelse fattade beslut om att gå vidare i biosfärbetet den 6 oktober enligt följande:

”Styrelsen beslutar att under åren 2006-2007 gå vidare i en etapp två i arbetet med att undersöka förutsättningarna för att bilda ett biosfärområde i Nedre Dalälven, förutsatt att erforderliga ekonomiska engagemang kan erhållas från berörda offentliga organ.”

Beslut i Leader

Beslut har tagits av LAG (styrelsen) för LEADER+ Nedre Dalälven den 7 december 2005 med följande beslutsmotivering:

”Projektet har en direkt anknytning till planens huvudtema, eftersom syftet med projektet är att utveckla former för att långsiktigt och uthålligt nyttja natur- och kulturreсурser i Nedre Dalälvsområdet. Biosfärkonceptet överensstämmer också väl med leadermetoden i fråga om partnerskap, underifrånperspektiv och lokal förankring. Projektet utgör en naturlig fortsättning på en väl genomförd förstudie, som visat att det finns ett brett stöd för biosfärtanken och starka skäl att gå vidare mot att bilda ett biosfärområde. LAG ser ett fortsatt biosfärbete som en synnerligen viktig strategisk satsning med goda förutsättningar att långsiktigt bidra till såväl naturvård som näringslivsutveckling, inte minst inom jordbruksnäringen. Projektet uppvisar en hög grad av nytänkande och kan även få en stor betydelse för Nedre Dalälvsområdets identitet.”

För att klara formerna för finansiering av det fortsatta arbetet behöver berörda organ snarast beredas möjlighet att ta ställning till sitt engagemang och sin del av finansieringen. Medfinansieringen avser perioden 2006-2007, vilken är den tidsperiod som beräknas åtgå för att ta fram ansökan om att bli biosfärområde.

7.2 Vad skall göras i kandidatarbetet?

Att genomföra ett kandidatarbete för att få bli ett biosfärområde är en omfattande process som kräver ett grannliga arbete.

Avgränsning och zoner

Det område som slutligen skall bli biosfärområde måste avgränsas. Utgångspunkten är Dalälvens avrinningsområde. Detta område bör justeras med hänsyn till vad som är mest prioriterat i landskapet. Kulturlandskapet, det hävdade landskapet närmast älven är det mest värdefulla (se tidigare beskrivning i kapitel 6.3).

Efter att området avgränsats skall en zonering göras. Kärnområdena blir de områden som blir lättast att identifiera. Den stora diskussionen kommer att röra frågan om hur buffertzonerna skall utformas och att ange deras närmare innebörd. Hur mycket av buffertzonerna bör finnas inom skyddade områden, hur mycket går att lägga utanför? Frågorna om yttre avgränsning,

zonering och zonernas närmare innebörd förutsätter ett nära och omfattande samråd med berörda myndigheter och sakägare.

Beskrivning

En omfattande beskrivning av området krävs. Denna beskrivning omfattar bland annat:

- Beskrivning av områdets geologi.
- Beskrivning av flora och fauna.
- Beskrivning av värdefulla biotoper.
- Hydrologiska fakta.
- Meteorologiska fakta.
- Beskrivning av området demografiskt och näringsgeografiskt.
- Historisk beskrivning av området allt ifrån istid till nutid, behandlar både landskapets demografiska förändringar och näringsmässigt.
- Beskrivning av områdets kulturella utveckling.
- En beskrivning över forsknings- och utbildningsinsatser som kommer att ske.

Förankring

Ett fortsatt brett förankringsarbete kommer också att genomföras med olika intressentgrupper. Detta arbete kommer att beröra en stor del av samhällets olika delar.

- De areella näringarna är en nyckelgrupp, främst jord- och skogsbruk, men även jakt och fiske.
- Turismföretagen.
- Övrigt näringsliv.
- Kommuner, länsstyrelser och andra myndigheter.
- Boende i området.
- Ideella organisationer/föreningar.

I kommande etapp kommer vidare frågor som huvudmannaskap och ansvarsfördelning mellan berörda parter och andra organisatoriska frågor att fastställas.

8 Underlag för finansiering

Kommunernas ekonomiska m.m. engagemang har beskrivits i kapitel 6.2.1.

Period 1 januari 2006 – 31 december 2007

KOSTNADER

Lönekostnader (projektkoordinator, heltid, del vd i NeDa, extra arbetskraft,) inkl. soc. avg.	1 590 000 kr
Kommunernas del i biosfärsarbetet, faktaunderlag, planer, nätverkande m.m. (direktfinansiering)	360 000 kr
Kontor, inkl. dator, tele, kopianator etc.	90 000 kr
Resor	70 000 kr
Möteskostnader	40 000 kr
Övrigt och oförutsett	<u>130 000 kr</u>
Summa	2 280 000 kr

FINANSIERING

	Per år	Totalt för två år
Naturvårdsverket kr	360 000	720 000 kr
Kommunerna 20 000 kr/år och kommun kontant stöd	180 000	360 000 kr
Därtill motsvarande 20 000 kr/år och kommun, direktfinansiering genom arbete, ca 85 timmar/år	180 000	360 000 kr
Länsstyrelserna (C, U, W, X), 4 x 75 000 kr/år	300 000	600 000 kr
LEADER+ Nedre Dalälven	120 000	<u>240 000 kr</u>
Summa finansiering		2 280 000 kr

9 Käll- och litteraturförteckning

Bygden, orter och platser i och i nära anknytning till Nedre Dalälvsområdet är rikligt behandlad i olika typer av skrifter. Det handlar om allt ifrån böcker till kortare promemior. Framför allt behandlas natur, kulturmiljöer och historia. Från 1970-talet och framåt finns en lång rad natur- och kulturmiljöinventeringar, planer m.m. Från 1990-talet och framåt finns också ett omfattande turistiskt material.

I det pågående och fortsatta arbetet för att skapa ett biosfärområde finns alltså en mycket omfattande litteratur att använda i olika avseenden.

En del av detta material redovisas i *bilaga 11*.